

ŞƏFIQƏ HEYDƏROVA
SEVİNC HACIYEVA
Azərbaycan Texniki Universiteti
H.Cavid pr.25.
shafiga.sevinj.(@.mail.ru.)

ORTA ƏSRLƏR İNGİLİR ƏDƏBİ DİLİNİN TƏŞƏKKÜLÜ, İNKİŞAFI VƏ İNGİLİR DİLİ YENİ DÖVRÜNÜN SƏCİYYƏVİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Xülasə

Məqalə ədəbi ingilis dilinin yaranmasına həsr edilmişdir. Bildiyimiz kimi, ədəbi dil bir sıra dialektlərin cəmindən formallaşır. Yerli dialektlərdən fərqlənən standart danışq dili, XVIII əsrin qrammatik, fonetik qaydalarına və lügət tərkibinə əsaslanır. Bu dövrün danışq sözlərinin mənbəyi iki yüz il əvvəlki dövrdən başlamışdır. Ədəbi ingilis danışq dilinin standart formada işlənməsinə baxmayaraq, o, standart yazı kimi sabit deyildi. Danışq dili qeyri- standart danışq formasının təsiri altında, yazı formasından fərqli olaraq, asanlıqla dəyişikliklərə məruz qalmışdı.

Yeni İngilis Dili dövrü ərzində ədəbi dil həm yerli danışq dialektləri əsasında keyfiyyətcə təkmilləşmiş, həm də onun lügət tərkibi xeyli zənginləşmişdir. Müasir regional dialektlərinin tarixi Orta İngilis Dili dövründən başlayır. Regional dialektlər aşağıdakı kimi bölünür. Cənub dialekti Cənubi-Şərq və Cənubi-Qərb dialektlərinə Midland dialekti, Şərqi Mərkəzi və Qərbi Midland dialektinə, Şimal dialekti daxil olmaqla Şimal və cənub dialektlərinə ayrılır. Bu dialektlər qorunub Orta İngilis Dili dövründə olan fərqlərin bir çoxu standart dilin təsiri altında, sosial və mədəni əlaqələr nəticəsində aradan qalxmışdır. Müasir dövrdə dialektlər arasında olan fərqlər isə Orta İngilis və hətta Qədim İngilis dili dövründə qalmışdır. İngilis dilinin yazı formasının yayılması və qəbul edilməsində ilk çaplarının böyük təsirinin olmasını demək çətindir. Onların istifadə etdikləri ədəbi ingilis dili hələ Coserin dövründə inkişaf etməyə başlamışdır. Bu linqvistik dəyişmələr keçən yüz il ərzində baş vermişdir. Bu dövrdə çap olunmuş kitablar İngiltərənin geniş kütləsi üçün böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. Məqalədə bir sıra nümunələr verilir, onların yarınma tarixləri göstərilir.

Açar:sözlər: ədəbi dil, ingilis dili, dilin tarixi, dilçilik, yazı forması.

Qərbi Avropada XV və XVI əsrlər klassik incəsənət, ədəbiyyat və mədəniyyətin çıxışının kimi qeyd edilir. Yeni burjuaziya cəmiyyətinin yaranması təhsil, elmi, ədəbiyyat və incəsənətin də inkişafına böyük təsir göstərdi. XII əsrin əvvəllərində bünövrəsi qoyulmuş Oksford və Kembric Universitetləri İngiltərədə yeni təhsil mə-

kəzinə çevrildi. Bu dövrə XII Henri öz sarayına bir qrup savadlı alim və sənətkarları cəlb etmişdir. İxtisası olmayan və aşağı təbəqədən olan adamlar dini təhsil alaraq din xadimi olurlar. Bu qrupa həmçinin aşağı təbəqədən olan zadəganlar, tacirlər və sənətkarlar da daxil idi. Bildiyimiz kimi, ədəbi dil bir sıra dialektlərin cəmindən formalasılır. Yerli dialektlərdən fərqlənən standart danışq dili, XVIII əsrin qrammatik, fonetik qaydalarına və lügət tərkibinə əsaslanırdı.(1-ctp:110-125) Bu dövrün danışq sözlərinin mənbəyi iki yüz il əvvəl əvvəlki dövrən başlamışdır. Ədəbi ingilis danışq diliinin standart formada işlənməsinə baxmayaraq, o, standart yazı kimi sabit deyildi. Danışq dili qeyri-standart danışq formasının təsiri altında, yazı formasından fərqli olaraq, asanlıqla dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Məktəblərdə əsas fənn latin dili idi. İngilis dili isə “kobud və qeyri-məhsuldar” dil adlandırılaraq latin dilini öyrənmək üçün bir qrup kimi işlədilirdi. Bu dövrə bütün Avropada elmi və digər müqavilələrin latin dilində yaradıldı. Bu klassik dilin təsiri altında ingilis dilinin lügət tərkibi də zənginləşirdir. Bu dövrün böyük nailiyyətləri nəticəsində və çap üsulunun kəşf edilməsi nəticəsində həm dil, həm də onun yazı forması inkişaf etməyə başladı.(2-ctp:34-39)

“Süni yazı” adlandırılan çap üsulu 1438-ci ildə Almaniyada kəşf edilmişdir. İngilis dilində olan kitab 1476-cı ildə çapçı Vilyam Sakston tərəfindən çap olunmuşdur.

XVI əsrə yaşaş Con Hart qeyd edirdi ki, artıq kral sarayında və Londonda ədəbi ingilis dilindən istifadə edilirdi. Bundan belə nəticəyə gəlmək olar ki, 1476-ci ildə ilk kitab çapı, ingilis dilçiliyi tarixində bir dönüş nöqtəsi oldu və yeni ingilis dili dövrü başladı. XX əsrən XVII əsrə kimi ingilis ədəbiyyatı geniş şəkildə inkişaf etməyə başladı. Ədəbi nəşrlər həm sayca çox, həm də xüsusiyyətcə fərqli idilər. Nəşrlər o qədər çox idi ki, onların hamısını saymaq çətindir. Biz yalnız dil tarixindən məşhur olan müəlliflərin bir neçəsinin adını deyə bilərik: XV əsrin ən tanınmış yazıçısı Cefri Coserin şagirdləri, Tomas Hokley (1370-1450) və Con Əlqeyt (1370-1450) və s. göstərə bilərik. Coser dövrünün dili artıq gündəlik nitqdən çıxmışdı. Bu dil “auretik dil” kimi yazıçılar tərəfindən işlənib saxlanılır. Bu quruluşda olan abstract sözlərə “latin retvrik dilinin təsiri” güclü olmuşdur.(4-ctp:8-25).

XVI əsrin ən görkəmli yazıçı şairlərindən biri də Tomas Mor (1478-1535) idi. O, əsərlərini həm latin, həm də ingilis dilində yazmışdır. Vilyam Tink isə Bibliyanın mə.hur tərcüməçisi idi. Qeyd etmək lazıdır ki, Tindeylin ingiliscəsi nəinki kilsə dilinə həmçinin danışq dilinə də böyük təsir göstərmişdir. Bibliyanın 1611-ci ildə ingilis dilinə tərcüməsi, yaxud da Kinq Ceymsin Bibliyası Tindeylin tərcüməsinə əsaslanmış, rəsmi olaraq qəbul edilmiş və yazılmışdır. XVII əsrən Universitetlərdə tədris yəni ədəbi dilində aparılırdı. Bu dövrə yazılı və danışq dili arasında demək olar ki, o qədər də fərq yox idi. Təhsil almış adamların çoxu qrammatik və fonetik qaydalarla, dərsliklərə əsasən “düzgün” danışlığı öyrənmişdilər (4). Yerli dialektlərdən fərqlənən standart danışq dili, XVIII əsrin qrammatik, fonetik qaydalarına və lügət tərkibinə əsaslanırdı.

Bu dövrün danışq sözlərinin mənbəyi iki yüz il əvvəl əvvəlki dövrən başla-

mışdır. Ədəbi ingilis danişq dilinin standart formada işlənməsinə baxmayaraq, o, standart yazı kimi sabit deyildi. Danişq dili qeyri-standart danişq formasının təsiri altında, yazı formasından fərqli olaraq, asanlıqla dəyişikliklərə məruz qalmışdı.

Yeni İngilis Dili dövrü ərzində ədəbi dil həm yerli danişq dialektləri əsasında keyfiy- yətcə təkmilləşmiş, həm də onun lügət tərkibi xeyli zənginləşmişdir.

Müasir regional dialektlərinin tarixi Orta İngilis (Oİ) Dili dövründən başlayır. Regional dialektlər aşağıdakı kimi bölünür (2). Cənub dialekti Cənubi-Şərq və Cənubi-Qərb dialektlərinə Midland dialekti, Şərqi Mərkəzi və

Qərbi Midland dialektinə, Şimal dialekti daxil olmaqla Şimal və cənub dialektlərinə ayrılır. Bu dialektlər qorunub Orta İngilis Dili dövründə olan fərqlərin bir çoxu standart dilin təsiri altında, sosial və mədəni əlaqələr nəticəsində aradan qalxmışdır.

Müasir dövrdə dialektlər arasında olan fərqlər isə Orta İngilis və hətta Qədim İngilis dili dövründə qalmışdır.

Ədəbiyyat:

- 1.Ильин Б.А. История английского языка. М., 1968г.стр:110-125.
- 2.Смирницкий А.И. История английского языка. М., МГУ, 1965.стр:34-39.
- 3.Brook Z.Y. A History of the English language. L., 1958.page:69-76.
- 4.Ярцева Б.Н. Развитие национального литературного языка. М., 1969.4-стр:8-25.

Ш.Гейдарова,
С.Гаджиева

Об истории возникновения английского литературного языка

Резюме

В статье говорится об истории возникновения английского литературного языка.

Как известно, литературный язык формируется на основе множества разных диалектов.

Стандартный разговорный язык, отличный от родных диалектов, был основан на грамматическом, фонетическом и словарном запасе восемнадцатого века. Источник произнесенного слова этой эпохи начался двести лет назад с предыдущего периода. Хотя литературный английский язык разрабатывался в стандартной форме, он не был столь же устойчивым, как стандартное письмо. Разговорный язык легко подвергался изменениям, в отличие от письменной формы, под влиянием нестандартной разговорной формы.

В период Нового английского литературный язык улучшился на основе

местных диалектов и значительно обогатил свой словарный запас. История современных региональных диалектов начинается с эпохи Среднего английского языка. Региональные диалекты делятся следующим образом. Южный диалект делится на юго-восточный и юго-западный диалекты диалекта Мидленд, восточно-центральный и западно-мидлендский диалекты, а также северный диалект, включая северный и южный диалекты. Эти диалекты сохраняются. Многие различия в эпоху Среднего английского были устраниены в результате стандартных языковых, социальных и культурных отношений. Различия между диалектами в современную эпоху сохраняются в среднеанглийском и даже в древнеанглийском веке. Трудно сказать, что первое издание английского языка имеет большое влияние на распространение и принятие письменной форм

Их литературный английский, который они используют, начал развиваться во времена Козера. Эти языковые изменения произошли за последние сто лет. Книги, изданные в этот период, имели большое значение для широкой массы Англии. В статье приводится ряд примеров, показывающих даты их возникновения.

Ключевые слова: литературный язык, английский язык, история языка, языкознание, формы письма.

SH.Geydarova,
S.Gadjieva

On the history of the English literary language

Summary

The article is dedicated to the creation of the literary English language. As we know, literary language is formed from a number of dialects. The standard spoken language, different from native dialects, was based on the grammatical, phonetic, and vocabulary of the eighteenth century. The source of the spoken word of this era began two hundred years ago from the previous period. The differences between the dialects in the modern era remain in the Middle English and even in the Ancient English age.

Although the literary English language was developed in standard form, it was not as stable as standard writing. The spoken language was subject to changes easily, unlike the form of writing, under the influence of the non-standard spoken form. During the

New English period, literary language has improved on the basis of local dialects and has significantly enriched its vocabulary. The history of modern regional dialects begins with the Middle English era. Regional dialects are divided as follows.

The south dialect is divided into the South-East and South-West dialects of the Mid-land

dialect, the East Central and West Midland dialects, and the North dialect, including the North and South dialects. These dialects are preserved. Many of the differences in the Middle English era have been eliminated as a result of the standard language, social and cultural relationships.

The source of the spoken word of this era began two hundred years ago from the previous period. Although the literary English language was developed in standard form, it was not as stable as standard writing. The differences between the dialects in the modern era remain in the Middle English and even in the Ancient English age. It is difficult to say that the first edition of the English language has a great impact on the spread and adoption of the writing form. Their literary English, which they use, has begun to develop in Coser's time. These linguistic changes have taken place over the past hundred years. The article provides a number of examples, showing the dates of their submission.

Key words: literary language, English, history of language, linguistics, forms of writing.

Redaksiyaya daxil olma tarixi:

Çapa qəbul olunma tarixi:

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Nuriyyə Rzayeva tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur